

KONFLIKTOWE ROCZNICE. WPROWADZENIE DO LEKTURY

Jak pokazał Benedict Anderson, narody są wyobrażonymi wspólnotami, które są postrzegane przez jej członków jako ograniczone i suwerenne¹. Tym samym terytorium narodowe staje się przedmiotem intensywnych praktyk symbolicznych tworzących z niego ziemię ojczystą, w której nawet flora i fauna wpisane są w narrację nacjonalistyczną. Ale równie ważne, choć nie tak często analizowane, jest kolonizowanie przez narody czasu. Z fizycznego wymiaru zamienia się on w materialny kościec łączący mitycznych przodków ze współczesnymi pokoleniami. Narodowy czas ma różne tempo, pewne okresy i wydarzenia są szczególnie znaczące, stają się kręgami tego mitycznego szkieletu. Oczywiście, choć wyobrażony jako niezmienny, jest on nieustannie konstruowany w dyskursie publicznym.

Tak jak toczą się gorące spory i konflikty o materialne miejsca pamięci, tak i interpretacja przeszłych wydarzeń i roli poszczególnych postaci jest przedmiotem nieustających animozji. Spory te toczą się na różnych forach – na uniwersytetach i akademickich konferencjach, w czasie debat polityków, na sejmikach czy w muzeach. Mają one okresy gorącego wzmożenia i stagnacji. Jednak rocznice, zwłaszcza „okrągłe”, aktywizują zwolenników i przeciwników danej interpretacji historii. Do dyskusji szybko dołączają wydawcy, dziennikarze i politycy, licząc najczęściej na pomnożenie kapitału ekonomicznego czy politycznego, co ze spraw wcześniej pozostających na marginesie dyskursu publicznego i często nieznanym szerszym kołom czyni przedmiot ogólnokrajowych kontrowersji.

Konfliktowe rocznice są wymarzoną przedmiotem badawczym dla socjologów czy kulturoznawców. Dzięki nim, analizując publiczny dyskurs, rytuały polityczne, praktyki komemoratywne obywateli, można zrekonstruować kluczowe mechanizmy, które na co dzień niezauważalnie służą reprodukowaniu narodów – i innych kategorii społecznych – jako wspólnot wyobrażonych.

Konfliktowe rocznice mieszczą się na kilku polach refleksji akademickiej. Przede wszystkim należy je rozważać w kontekście badań nad pamięcią zbiorową. Mają one w Polsce długą tradycję². Polskich badaczy wyróżnia także wykorzysty-

¹ Benedict Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, przeł. Stefan Amsterdamski, Kraków–Warszawa: Znak, Fundacja im. Stefana Batorego 1997.

² Por. Barbara Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar 2006; Piotr Tadeusz Kwiatkowski, *Pamięć zbiorowa społeczeństwa*

wanie technik ilościowych na tym polu. Jednocześnie pamięć zbiorowa jest przedmiotem, który ujawnia wagę studiów transdyscyplinarnych, w tym zwłaszcza socjologii historycznej. Badając debaty rocznicowe i mechanizmy polityki pamięci, można wiele powiedzieć na temat kondycji nauk społecznych i charakteru dyskursów naukowych poszczególnych dyscyplin.

W związku z rocznicami ujawniają się różnego typu dyskursy i praktyki społeczne. Z jednej strony obserwujemy państwową politykę pamięci, której celem jest takie upamiętnienie postaci czy wydarzeń, aby zreprodukować hegemoniczny dyskurs narodowy. Z drugiej rozwijają się rozmaite dyskursy krytyczne, których celem jest ukazanie ciemnej strony świętowanych wydarzeń. Te, często burzliwe, spory są na różne sposoby odbierane przez ludzi, którzy mogą je zupełnie zlekceważyć lub włączyć w – czasami bardzo nieortodoksyjne – prywatne praktyki komemoratywne. Z innym przypadkiem mamy do czynienia wtedy, gdy pewne wspólnoty pamięci starają się umieścić ważną dla nich rocznicę w oficjalnym kalendarzu politycznym, a elity władzy się temu sprzeciwiają. Na marginesie tego procesu pozostają fascynaci historii, starający się wypełnić białe plamy pamięci zbiorowej.

Polityka pamięci to praktyki nie tylko wewnątrzpaństwowe, ale również międzynarodowe, nieograniczające się do oficjalnej, dyplomatycznej komunikacji. Od lat dziewięćdziesiątych obserwujemy intensyfikację sporów o przeszłość w międzynarodowym dyskursie, przy czym często dotyczy to konfliktowych rocznic, zwłaszcza gdy jedna ze stron przedstawia się jako ofiara, wskazując na inny naród jako obciążony winą za przeszłe zbrodnie³.

Numer tematyczny, który Państwu prezentujemy, z konieczności dotyczy tylko wybranych aspektów i zagadnień. Artykuły dotyczą zarówno państwowej polityki pamięci, jak i oddolnych praktyk komemoratywnych; obchodów rocznicowych w Polsce, w innych krajach, a także międzynarodowych sporów; rocznic ujmowanych niezależnie od konkretnej lokalizacji i ściśle związanych z wybranymi pomnikami. Czytane jako całość teksty te przybliżają nam mechanizmy komemoratywne, pokazują ich związek z relacjami władzy i dominacji oraz ukazują bogactwo praktyk społecznych, które towarzyszą rocznicowym obchodom.

Lech M. Nijakowski

polskiego w okresie transformacji, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar 2008.

³ Por. Elazar Barkan, *The Guilt of Nation. Restitution and Negotiating Historical Injusties*, New York–London: W.W. Norton & Company 2000.